

УДК 341: (316.48:623.44)-044.332

DOI <https://doi.org/10.32840/1813-338X-2023.1.34>**К. В. Мануїлова**кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ НОРМ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ У НАЦІОНАЛЬНЕ ПРАВО ДЕРЖАВ

Стаття присвячена дослідженню загальних моментів імплементації міжнародно-правових норм збройних конфліктів у національне право держав. В останні десятиліття збройні конфлікти зіпсували життя мільйонів мирних жителів. Серйозні порушення міжнародного гуманітарного права та прав людини є звичайним явищем у багатьох збройних конфліктах. За певних обставин деякі з цих порушень можуть навіть становити геноцид, військові злочини або злочини проти людства. Як відомо, однією з основних тенденцій у сучасному світоустрої є розвиток процесів інтернаціоналізації, інтеграції та глобалізації країн. Поступово втрачають свою актуальність ідеологічні, міжнаціональні та міжконфесійні розбіжності. Розвиваються демократичні інститути забезпечення та захисту права та свободи людини і громадянина, відбувається посилення впливу світових міжурядових організацій, людство починає усвідомлювати необхідність єдності на вирішення виникаючих глобальних проблем.

Загальні механізми міжнародного права для забезпечення поваги та санкцій за порушення є навіть менш задовільними та ефективними щодо міжнародного гуманітарного права, ніж для імплементації інших галузей міжнародного права. У збройних конфліктах вони за своєю суттю недостатні, а в деяких випадках навіть контрпродуктивні.

Для забезпечення застосування міжнародного гуманітарного права в ситуаціях збройних конфліктів необхідно повною мірою використовувати весь спектр механізмів реалізації, передбачених самим правом, у тому числі в мирний час. Національні заходи щодо імплементації міжнародного гуманітарного права впливають із зобов'язання, взятого державами-учасницями договорів про міжнародне гуманітарне право, поважати ці договори та забезпечувати їх дотримання. Цей обов'язок чітко викладений у ряді положень, які зобов'язують держави вживати конкретних заходів щодо виконання. Крім того, як і всі міжнародні договори, договори з міжнародного гуманітарного права передбачають включення ряду заходів до національного законодавства, якщо це ще не зроблено. Національне імплементаційне законодавство є необхідним для положень угоди, які не мають чинності самі по собі, і тому для їх застосування потрібен законодавчий акт.

Для введення закону в дію та надання ефективного захисту людям, які постраждали від збройного конфлікту, необхідні широкі знання закону та навчання тих, хто повинен буде його застосовувати. Діяльність з розповсюдження має бути активізована під час війни, але вже має бути введена в дію в мирний час. Держави взяли на себе початкове зобов'язання поширювати тексти договорів у мирний і воєнний час і включати їх вивчення у військові та, якщо можливо, цивільні програми навчання, щоб забезпечити, щоб збройні сили та все населення було ознайомлене з їхнім змістом. Міжнародне гуманітарне право значною мірою складається із зобов'язань, яких повинні виконувати збройні та бойові сили, і тому має становити невід'ємну частину їхнього регулярного навчання та практичної підготовки. Проте, незважаючи на їхню важливість, правила війни часто фігурують лише незначною мірою в програмах військового навчання більшості держав.

Ключові слова: імплементація, міжнародно-правові норми, збройні конфлікти, міжнародне гуманітарне право, належне виконання міжнародних зобов'язань.

Постановка проблеми. У сучасному світі процес імплементації норм міжнародного гуманітарного права в національне законодавство є надважливим з огляду на останні події, які ми можемо спостерігати. Наразі все частіше особами, які найбільше страждають від збройних конфліктів, стають ті, хто не бере участі або більше не бере участі в бойових діях. Міжнародне гуманітарне право сформувалося як зведення норм, мета яких полягає у пом'якшенні наслідків збройних конфліктів для даних (вразливих) груп осіб. Його конвенції та протоколи охоплюють численні питання, такі як захист поранених та хворих, цивільних осіб, військовополонених та деяких об'єктів, а також обмеження на використання або заборону деяких засобів та методів ведення війни.

Метою статті є аналіз змісту та сутності імплементації міжнародно-правових норм збройних конфліктів у національне право держав.

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи деякі договори з міжнародного гуманітарного права можна констатувати той факт, що більшість із них широко ратифіковані. Дійсно, Женевські конвенції зараз прийняті вже повсюдно, а Додаткові протоколи до них 1977 року знаходяться серед найбільш широко прийнятих міжнародних документів. Однак до універсальної ратифікації деяких інших договорів з міжнародного гуманітарного права належить пройти ще довгий шлях. Кожна держава – учасник міжнародних договорів, що регулює захист жертв війни та обмеження засобів і методів ведення збройних конфліктів відповідно до принципу *pacta sunt servanda*, зобов'язана сумлінно виконувати взяті на себе зобов'язання за цими угодами. Цей принцип, який спочатку сформувався у звичаєвому праві, закріплений у статті 26 Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 року. Разом з тим, принцип *pacta sunt servanda* лише фіксує обов'язок держав сумлінно та в повному обсязі виконувати міжнародні зобов'язання, що впливають із Женевських конвенцій 1949 року, Додаткових протоколів до них 1977 року та інших міжнародних договорів у цій галузі. Потрібні зусилля для втілення міжнародного гуманітарного права в життя та застосування норм, що містяться в ньому на практиці. Інакше кажучи, необхідно забезпечити імплементацію міжнародного гуманітарного права.

На нашу думку є необхідним дати визначення терміну «імплементація». Термін «імплементація» буквально означає втілення в життя відповідно до певної процедури, забезпечення прак-

тичного результату та фактичного виконання певними методами. В самому широкому значенні імплементація норм міжнародного права є процесом, в ході якого відповідні суб'єкти міжнародного права, яким була направлена норма, діють відповідно до її положень. Імплементація відповідно до норм міжнародного права є фактичною реалізацією міжнародних зобов'язань на внутрішньодержавному рівні, яка здійснюється шляхом трансформації міжнародно-правових норм у національне законодавство. Виходячи з цього вжиття заходів щодо імплементації норм міжнародного гуманітарного права на національному рівні є обов'язком держав-учасниць основних договорів з міжнародного гуманітарного права.

Терміном «імплементація на національному рівні» позначаються всі заходи, які мають бути вжиті для забезпечення поваги до норм міжнародного гуманітарного права. Однак недостатньо просто застосовувати ці норми, коли розпочинаються певні бойові дії; певні заходи мають бути вжиті у мирний час. Ці заходи необхідні для забезпечення того, щоб:

- як цивільні, так і особи зі складу збройних сил були знайомі з нормами міжнародного гуманітарного права;

- існували структури, адміністративні процедури та персонал, які потрібні для дотримання права;

- порушення міжнародного гуманітарного права запобігали, а винні у їх скоєнні каралися.

Міжнародний механізм імплементації є сукупністю нормативних та інституційних (організаційно-правових) засобів забезпечення реалізації міжнародно-правових норм, створюваних зусиллями держав. Для позначення процесу виконання норм міжнародного права всередині держави (щодо її території та осіб, які перебувають під її юрисдикцією) за допомогою норм національного права часто використовується термін «національно-правова імплементація».

Даний термін був розроблений в міжнародному праві та втілений в життя та отримав широке розповсюдження у багатьох резолюціях Генеральної Асамблеї ООН, у міжнародних конвенціях та договорах. Так як більшість країн ратифікували дані міжнародно-правові документи, то вони зобов'язані сумлінно виконувати взяті на себе зобов'язання за цими угодами. Нерідко, для всебічного та повного виконання норм міжнародного права, державам необхідно вживати додаткові правові та організаційні заходи. Приєднання до міжнародних

конвенцій є лише першим кроком. Для виконання положень міжнародного гуманітарного права потрібна ціла низка конкретних заходів, які мають бути вжиті на національному рівні навіть у мирний час. Необхідно створити правову основу для забезпечення того, щоб національна влада, міжнародні організації, особливий склад збройних сил та інші збройні особи та угруповання розуміли та дотримувалися існуючих норм, щоб були вжиті відповідні практичні заходи та щоб порушення міжнародного гуманітарного права запобігали, а ті, що їх вчинили, каралися. Такі заходи є вкрай важливими для того, щоб у разі потреби правові норми виконувалися на належному рівні. Для забезпечення ефективності вжитих заходів потрібна координація дій між різними державними установами, військовими та громадянським суспільством [1, р. 1]. Обов'язок імплементації міжнародного гуманітарного права лежить насамперед на державах, які несуть однозначне зобов'язання прийняти низку правових і практичних заходів для забезпечення повної відповідності цій сукупності законів. Ці заходи можуть бути вжиті одним або кількома державними міністерствами, законодавчими органами, судами, збройними силами чи іншими державними установами.

Важливим на нашу думку є необхідність дослідити різницю між імплементацією даних норм на національному рівні в моністичних та дуалістичних державах. Багато правових систем можна описати як засновані на англосаксонському або континентальному праві (так званому римському праві). Держави англосаксонського права є здебільшого дуалістичними, а держави континентального права – зазвичай моністичні.

У моністичних державах договори зазвичай мають пряму дію в національному праві без спеціального імплементуючого законодавства. Як частину процедури приєднання до договору парламент країни приймає те, що називається «законом про ратифікацію», і видає наказ про його публікацію в офіційних відомостях. Однак багато положень договорів міжнародного гуманітарного права вимагають ухвалення чогось більшого, ніж те, що зазвичай міститься в типовому законі про ратифікацію. Частково це пояснюється тим, що більшість договорів міжнародного гуманітарного права потребує запровадження цілої низки конкретних положень, включаючи, наприклад, вжиття заходів щодо захисту емблеми або установи національного довідкового бюро.

У дуалістичних державах вимога прийняти законодавство, яке імплементує, ще більш очевидне, оскільки без нього договори не мають прямої дії в національному праві.

У суспільстві, що складається з суверенних держав, правозастосування традиційно децентралізоване, що надає важливу роль державі, яка була або може стати жертвою порушення. Інші держави можуть вирішити підтримати потерпілу державу відповідно до своїх інтересів, які повинні включати загальний інтерес кожного члена цього суспільства в повазі до його правової системи. Ця децентралізована структура імплементації особливо не підходить для міжнародного гуманітарного права, що застосовується до збройних конфліктів, з наступних причин.

По-перше, було б справді дивовижно, якби суперечки, що виникають через порушення міжнародного гуманітарного права, вирішувалися мирним шляхом, принаймні під час міжнародних збройних конфліктів. Дійсно, міжнародне гуманітарне право застосовується між двома державами, оскільки вони беруть участь у збройному конфлікті, що доводить, що вони не можуть вирішити свої суперечки мирним шляхом.

По-друге, державі може бути завдано прямої шкоди внаслідок порушення міжнародного гуманітарного права іншою державою лише під час міжнародних збройних конфліктів. У таких конфліктах постраждала держава має найбільш недружні стосунки з державою-порушницею: збройний конфлікт. Тому їй бракує багатьох засобів запобігання або реагування на порушення міжнародного права, які зазвичай забезпечують дотримання міжнародного права. У традиційному міжнародному праві застосування сили було найбільш крайньою реакцією, доступною для потерпілої держави. Сьогодні це фактично заборонено, за винятком випадків реагування на заборонене застосування сили. Крім того, держава, потерпіла від порушення міжнародного гуманітарного права, логічно, що вона більше не має можливості реагувати силою, оскільки таке порушення може статися лише під час збройного конфлікту, а саме, коли дві держави вже застосовують силу. Єдиною реакцією, яка все ще доступна потерпілій державі в рамках традиційної структури правоохоронних органів у міжнародному суспільстві, буде додаткове застосування сили, яке полягає в порушенні самого міжнародного гуманітарного права. Хоча така взаємність або

страх перед такими репресіями може сприяти повазі до міжнародного гуманітарного права, самі репресії в основному заборонені, оскільки вони призводять до порочного кола, «змагання варварства», і завдають шкоди невинним, саме тим, кого міжнародного гуманітарного права хоче захистити.

По-третє, в умовах збройного конфлікту між двома державами треті держави можуть мати дві реакції. Вони можуть стати на будь-яку сторону з причин, які є або суто політичними, або, якщо вони стосуються міжнародного права, впливають з *jus ad bellum*. Тому вони допоможуть жертві агресії, незалежно від того, хто порушує *jus in bello*. Інші треті держави можуть вирішити не ставати на бік певної держави. Як нейтральні особи вони можуть сприяти забезпеченню поваги до міжнародного гуманітарного права, але вони завжди будуть дбати про те, щоб їхня участь у дотриманні міжнародного гуманітарного права не вплинула на їхній основний вибір не ставати на будь-яку сторону. Цей традиційний децентралізований метод імплементації міжнародного права сьогодні доповнений – і, як правило, частково витіснений – більш централізованими механізмами забезпечення виконання, передбаченими в Статуті ООН. Правоохоронні механізми ООН можна критикувати як слабкі та політизовані, але вони найбільш близькі до того, що можна було б побажати мати як міжнародну правоохоронну систему. Однак, окрім того, що ця система є слабкою, керується владою, а не верховенством права, і часто застосовує подвійні стандарти, ця система за своєю суттю є непридатною для імплементації міжнародного гуманітарного права. Однією з його вищих цілей є підтримання або відновлення миру, тобто припинення збройних конфліктів, тоді як міжнародне гуманітарне право поширюється на збройні конфлікти. Таким чином, ООН зобов'язана надавати перевагу повазі *jus ad bellum* над повагою *jus in bello*. ООН не може поважати принцип рівності воюючих сторін перед *jus in bello*. ООН не може застосовувати міжнародне гуманітарне право неупереджено. Крім того, найсуворіший примусовий захід системи ООН, а саме застосування сили, сам по собі є збройним конфліктом, до якого має застосовуватися міжнародне гуманітарне право. Подібним чином економічні санкції, які є наступним найсильнішим заходом відповідно до Статуту ООН, слід

розглядати з обережністю, коли їх використовують як засіб забезпечення поваги до міжнародного гуманітарного права, оскільки вони часто провокують невибіркові людські страждання [2].

У доктрині міжнародного права досі не вирішено питання застосування одноманітної термінології для позначення форм і методів імплементації. Узагальнивши та проаналізувавши зміст пропонуваніх у міжнародно-правовій науці понять, можна виділити два основних способи національно-правової імплементації. Перший – це видання нових, зміна (адаптація) чи скасування існуючих норм національного права з метою виконання міжнародних зобов'язань. Другий – відсилання національного права до міжнародного, в силу якого положення норм міжнародного права (договірних та (або) звичайних) можуть діяти всередині країни, у сфері дії національного права. Під відсиланням слід розуміти застосування норм міжнародного права шляхом використання дозволу (санкцій) держави через загальну норму відсилання (в конституції чи в іншому загальному законі держави) або через норми відсилання в конкретних законодавчих актах. В даних нормах вказується, що те, чи інше правове питання вирішується на основі норм міжнародного права, до яких у конкретних ситуаціях суб'єкти міжнародного права зобов'язані звернутись.

Отже, на основі викладеного вище матеріалу можна сказати, що імплементація міжнародно-правових норм міжнародного гуманітарного права в національно-правові системи є надзвичайно важливою, оскільки саме вона може забезпечити належне забезпечення прав осіб, які беруть активну участь у збройних конфліктах, а також тих, які не є його учасниками. Основними імплементаційними елементами виступають процедури, інститути, нормативно-правові акти, принципи, цінності та правові ідеї. Також не менш важливим є такий елемент, як правозастосовна практика. Саме вона може забезпечити реалізацію зобов'язань держав, які містяться в міжнародних договорах.

Список використаної літератури:

1. Implementation of International Humanitarian law at the national level. ICRC. Geneva. 3 p.
2. Problems in the implementation of international law in general and international humanitarian law specifically. How does law protect in war? URL: <https://casebook.icrc.org/law/implementation-mechanisms>

Manuilova K. V. Implementation of international legal norms of armed conflicts in the national law of states

The article is devoted to the study of the general aspects of the implementation of international legal norms of armed conflicts into the national law of states. In recent decades, armed conflicts have ruined the lives of millions of civilians. Serious violations of international humanitarian law and human rights are commonplace in many armed conflicts. Under certain circumstances, some of these violations may even amount to genocide, war crimes, or crimes against humanity. As you know, one of the main trends in the modern world system is the development of the processes of internationalization, integration and globalization of countries. Ideological, inter-national and inter-confessional differences are gradually losing their relevance. Democratic institutions for ensuring and protecting the rights and freedoms of people and citizens are developing, the influence of world intergovernmental organizations is increasing, humanity is beginning to realize the need for unity to solve emerging global problems.

The general mechanisms of international law for ensuring respect and sanctions for violations are even less satisfactory and effective for international humanitarian law than for the implementation of other branches of international law. In armed conflicts, they are inherently insufficient, and in some cases even counterproductive.

To ensure the application of international humanitarian law in situations of armed conflicts, it is necessary to fully use the entire range of implementation mechanisms provided for by the law itself, including in peacetime. National measures for the implementation of humanitarian law arise from the obligation taken by States parties to humanitarian law treaties to respect and enforce these treaties. This obligation is clearly spelled out in a number of provisions that require states to take specific enforcement measures. In addition, like all international treaties, humanitarian law treaties provide for the incorporation of a number of measures into national legislation, if this has not already been done. National implementing legislation is necessary for the provisions of the agreement, which are not effective in themselves, and therefore a legislative act is required for their application.

Implementing the law and providing effective protection to people affected by armed conflict requires extensive knowledge of the law and training of those who will have to apply it. Proliferation activities should be intensified in wartime, but should already be operational in peacetime. States have made an initial commitment to disseminate the texts of the treaties in time of peace and war and to include their study in military and, if possible, civilian training programs to ensure that the armed forces and the entire population are familiar with their content. International humanitarian law constitutes a significant part of the obligations that armed forces and combat forces must fulfill and should therefore form an integral part of their regular training and practical training. However, despite their importance, the rules of war often figure only marginally in the military training programs of most nations.

Key words: *implementation, international legal norms, armed conflicts, international humanitarian law, proper fulfillment of international obligations.*